

Kamarás István: Búvópatakok

Manapság, ha az „elmúlt negyven év” szófordulata megjelenik egy beszélgetésben vagy állásfoglalásban, a résztvevőkben vegyes érzések támadnak. A temetetlen múlt alig engedi meg, hogy kiegyensúlyozottan és árnyaltan tekintsünk rá. Mint a rossz lelkiismeretű élők halott rokonunk koporsója mellett, olyasféleképpen ácsorgunk egyházunk múltja mellett.

Ha valaki beszélni, írni kezd róla, igen gyakran a megszépítő s egyben leegyszerűsítő stílust részesíti előnyben. A fekete-fehér sémák visszamenőleg szembeállítják az „igazakat” a „bűnösökkel”, a „hűségeseket” a „hűtlenekkel”, s közben elfelejtik, hogy valójában a mai egyházi és társadalmi valóság összetettsége elleni áfiumot keresik a régi szép idők tiszta viszonyai között. Így emlékeznek sokan, s óhatatlanul az önigazolás barázdáiba zökken gondolatmenetük.

A magyar egyház, s talán valamilyen módon minden totalitárius fennhatóság alá került egyház, a túlélés számtalan módját kereste, választotta, fogadta el — ki tudja kire, mikor, melyik a legtalálhatóbb ige. Mint egykor például a diocletianusi egyházüldözéskor, a mártírok, szentek, ártatlanok között-mellett, ott találjuk az ún. *lapsikat*, akik nem kerültek az oroszlánok elé, s hiba lenne egyértelműen úgy vélekedni, hogy az Úr ítélőszéke előtt biztosan szorulnak ezért. Voltak, akik a császár istenszobra előtti tűzbe beledobták ugyan a tömjénszemet, de magukban átkokat mormogtak. Mások észrevétlenül mellédobták a tömjént. Megint mások nem is dobták el, hanem tenyerükbe rejtették és vasárnap éjjel a katakombában a Mesterre emlékező lakoma illatáldozatát szolgálták vele. Egy ilyen szorult helyzetben is mennyiféle magatartás, a lelkiismeret számtalan döntése a félelem és a lehetőségek szorításában.

Kamarás István kisközösségkutató legújabb könyve a szépséges budai cisztertempлом ifjúsági életét mutatja be 1948 és 1961 között. A szociográfus leíró alázatá-

val csak rögzít, nem értékkel, és főképpen nem ítélkezik. A ma is élő résztvevők mélyinterjúk vallomásaiból, leveleiből, jegyzeteiből lassan-lassan kirajzolódik az a mozaikkép, amely előtt a hívők úgy hódolhatnak, mint az ortodoxok az ikonok előtt, hiszen számukra Isten gondviselő művét jeleníti meg. A nemhívók pedig szakmai szempontból is kifogástalan retrospektív szociográfiát kapnak kézbe egy olyan korszakról, amely nemcsak a résztvevők emlékeiben él, hanem sok tekintetben meghatározója és értelmezője jelen értékeinknek, személyes és társadalmi mozgásainknak.

Az egykor nagyszerűen működött cisztercita cserkészcsapat és gimnázium egy-szerre földalatti hittanórák, természetjáró egyesületnek álcázott ifjúságnevelési csoportok együttese kényszerült lenni. Az egykor az egész egyházi és társadalmi hagyomány és részben egységes értékrend által támogatott nagyszerű szerzetesvezetőből a földalatti konspiráció mestere és egyben áldozata válik. A papok mellett és papok irányításával élt ifjakból „egyszerre csak” felelős civil vezetők lesznek, akiknek kiscsoportos „gyermekei” sokszor ma is a kiscsoportos élet kulcsfigurái. A cizellált katekizmusoktatás biztonságából kockás papírra jegyzetelt kreatív pasztorálteológia, -pedagógia és -pszichológia válik. A keresztény nemzeti felelősségből államellenességet is felvállaló vagy éppen ebben a kereszténységtől elfordulást látó katakomba-politikum alakul.

Mindeközben nem is történt más, csak összejártunk, kirándultunk, neveltünk és féltünk, aztán 61-ben egyszer s mindenkorra úgy tűnt, a cisztercita búvópatakokat beitta a pax kadariensis langyos-száraz homokja. A szerző alája búvik (mint a patakok, amikről ír) a hivatalossá vált egyházi emlékezés kategorialis földkérgének — amit az előszó és a tudálékos szerkesztői jegyzetek mintegy kontrasztként képviselnek.

Kamarás könyve tehát egyetlen hosszú évtizedet kísér végig a tények szerel-

meseként és egy-két eseményben név nélküli szereplőként. Egyetlen plébánia élő közösségének küzdelme a közösségeket szétziláló társadalmi lombikhalállal szemben. Mára azt a hitet közvetíti, hogy a közösség az emberből kitörölhetetlen dimenzió, amit a vallásosság és a hit támogat. A hit továbbadása nem kötődik olyan szorosan a társadalmi rendszer és/vagy az egyházi szervezet támogatásához, mint azt vélnénk. A mai kisközösségek előtt a modern egyházi szlogenek szerint nyitva áll az út, hogy ismét egy-egy plébánia részévé váljanak. A bűvópatakok feltörhetnek, nyilvános intézmények mindenki számára hozzáférhető ivókútjaiból csörgedezhetnek. Am e tág tér veszélyeket is rejt magában. A bekebelezés és a divat veszélyét, amely elálmosítja a hitelességet.

A *Bűvópatakok* című könyv emlékezős vértelen vértanúkra. Szereplői olyanok, mint olvasói, sem fölöttünk, sem alattunk, talán előttünk sem állnak. Inkább mellettünk, mint a testvérek — a múlt koporsója körül együtt gyászolók. (Márton Aron Kiadó 1992)

Máté-Tóth András

Döbrentei Kornél:

Honvágy egy álom után

Új kiadói szokás van meghonosodóban: bőkezűen adagolt versválogatások után most karcsú kötetek születnek, amelyekben az új versanyag is lényeges. Nyomatékosan így van ez Döbrentei Kornél új könyvében: felerészben az eddigi három könyvnek — a jóbarát költőtárs Tóth Bálint által készített — szigorú válogatása, felerészben viszont az új versek (1984-1991) három ciklusos anyaga, amely az eddigi poétikus kötetcímek — *A Skorpion jegyében*, *Szókővé*, *Naplóvő* — után hétköznapias címadásával tüntet: *Amikor a szippantók megjönnek*. Igaz, az eddigi életművet jelképező főcím kioltja ezt a sejtetett hétköznapiasságot, s ezzel teljesen megfelel a versek világának.

Döbrentei Kornél ugyanis a legpoétikusabb magyar költők egyike nemcsak az előbb jelzett értelemben, hanem akként is, hogy költészetének poétikai lényege a

képgazdagság. Vörösmarty Mihály és Nagy László utóda mindebben, s ez azt is jelenti, hogy nem a világ dolgait válogatja hétköznapiakra és poétikusakra, hanem az egészet öleli egybe képteremtő szemléletének ronthatatlan erejével. Elemzői korábban a képek sokaságát nemegyszer burjánzásnak, széthulló halmozásnak is látták, e feszes válogatás s kötetnyi új vers érettsége azonban egészen igazolja a költői eljárásmodot. S igazolja a képeket elrendező gondolati mag, a honvágy: „egy sosem volt-lehetett Magyarország után”. Az embersors és a nemzetsors rétegződik mind szövevényesebben egymásra az új költeményekben, s a jelen és a történelmi tapasztalás nézőpontjait a létezés biológikumnál mélyebb, etikai meghatározottsága egységesíti. Az ember és a polgár magatartása a *Rebellis türelem*, s az elérhetetlen és megérthetetlen iránti törekvés: „Mélyértelmű zöldből tobzódik az erdő: / százezer lábton tolongó lélek, setéttömör / erődde testesült Ige, falán az arcod / dereng elérhetetlen, mint magzatkoromban / az anyám képe, ahogy a méhfalon megjelent.”. (*Orpheusz Könyvek*, 1992)

Vasy Géza

Sütő András: Színművek

A *Káin és Ábel*, *A szuzai menyegző* és *Az álomkommandó* olvasható a kötet lapjain. A Sütő András Munkái sorozaton belül ez már a második drámagyűjtemény. Ablonczy László ezúttal is a rá jellemző filológiai alapossággal és aggályossággal, teatrográfiai eligazítás kíséretében rendezte sajtó alá a szöveget. Azt persze továbbra sem értjük, amit már a vállalkozás megindulásakor szóvá tettünk: miért nem a valóságos trilogia (*Egy lócsiszár virágvasárnapja*, *Csillag a máglyán*, *Káin és Ábel*) került együvé? Talán maga az író is arra bólintott rá, hogy így a legsikerültebb művek itt is, ott is (és majd az *Advent a Hargitán* jóvoltából a harmadik drámakötetben is) röptetik a problematikusabbakat?

A Bibliát forgató olvasó számára különösen tanulságos lehetne, ha szomszédosan állana a két reformációs dráma, s velük a nagylélegzetű ószövetségi parafrázis, a testvérgyilkosság drámája. Három

variáció ez a „testvérek-konfliktus” élethelyzetére; de míg Kolhaas Mihály és Nagelschmidt, illetve Szervét és Kálvin jellegzetesen első generációs dilemmát élnek meg: a *harcolni tovább vagy megbékélni* vívódását, közvetlenül a vallásforradalom után — addig Káin és Ábel már a második nemzedék fiai, hiszen az Éden (bukott) forradalmárai Ádám és Éva voltak...

Dramaturgiaiilag a legfeszesebb, nyelvében a legzengőbb, igazában a legkielégítetlenebb ez a dráma. A kötet másik két darabja közül *A szuzai menyegző* erősen esszéisztikus és teoretikus marad, *Az álomkommandó* pedig enyhén mesterkelt túlszerkesztettségével válthatta ki a Sütő által is említett „kritikai fejcsóválást”. Ez utóbbiak színyszerűség dolgában nem vetekedhetnek a drámaírói életmű legjavával, a textus szépsége és a kisebbségi sors morális pátosza, erkölcsi igaza viszont e kettőt is közel emelik szívüinkhöz. (*Szépirodalmi*)

Tarján Tamás

Hungarica

A 80-as évek magyar festészete

Az a tény, hogy e kiállítás katalógusában szerepel egy írótól, Csaplár Vilmostól vett idézet is, amely a katalógus egyik tanulmányában a cím alapötletét is adta — s ez az idézet így hangzik: „Questo paesaggio invisibile é Ungheria” —, arra bátorít, hogy magam is egy fiatal magyar író utolsó művére utaljak megnyitóm kezdetén. Krasznahorkai László *Az urgai fogoly* című, legutóbb megjelent kötetében, a címadó elbeszélésben olvashatunk arról, hogy az író több ezer kilométer távolságban hazájától, Mongólia fővárosában, egy háromnapos kényszerű hárakozás közben, miközben Kínából tér haza, hirtelen elveszíti honvágyának irányát. Ez a honvágy pedig eddig mindig hibátlanul működött, az iránytű oda mutatott, ahová kell, vagyis Magyarország felé. Ám ott a nemrég Urfára visszakeresztelt Ulan-Bator poszt-kommunista kommunizmusában a sivatagba épített szörnyű szovjet betonlakótelepek között már nem érzi, hogy hova vágyik igazán.: vissza-e Kínába, ahol megta-

pasztalhatta egy minden pusztítás ellenére élő ősi kultúra erejét, vagy valóban haza. A novella végén a nosztalgia hirtelen leleplezi magát: valójában nem térbeli, hanem időbeli, és nem a múltba mutat, hanem a jövőbe. Abban a rettegve és gyötörő kíváncsisággal várt 2000-be, amely nem-sokára bekövetkezik, és amely talán választ ad korunk kibontakozó apokaliptikusének kérdéseire.

Azért idéztem Krasznahorkait, mert az utóbbi évtizedben a magyar prózaírók közül talán ő rajzolta a legkegyetlenebb, pontos megfigyelést és dühödtt proféciát elegyítő láttelepet Magyarországról. A rendszerváltás óta viszont több kísérletet tett arra, hogy külső nézőpont alkalmazásával magyarítsa meg a világnak, hogy micsoda is Magyarország. Mielőtt Mongóliába és Kínába utazott volna 1990 első felében, Velencébe látogatott; noha mélységesen megragadta a város varázsa, ám ezt az élményt eltette későbbre; ahhoz, hogy Magyarországot megmagyarázza, előbb a Távol-Keletre kellett utaznia. Éppen ezért én is nagyon nagy zavarban vagyok, hogy hogyan mutassak be egy olyan képgyűjteményt, amely — hála a kiállításhoz alapot szolgáltató bolzanói magángyűjtemény okosan válogatott sokszínűségének és a magyar gyűjteményekből hozzáillesztett darabok revelatív értékének — szerintem méltóképpen mutatja be a magyar festészet utolsó évtizedeit, egy olyan festészetét, amely ezer szállal kötődik a magyar történelemhez, és amelyről föltételezhető, hogy csak akkor ad teljes értékű élményt, ha nézői valamelyest követték ennek a történelemnek az alakulását. Ez a festészet sokáig éppen azért őrizhette meg varázsos erejét, mert félig rejtve maradt. A hivatalos művészetpolitika vagy nem vett róla tudomást, vagy erőszakos módon elhallgatatta, legjobb esetben pedig, a diktatúra puhulásának időszakában úgy engedte nagyobb nyilvánosság elé, hogy keverte más, a rendszer által favorizált iskolák képeivel. Kis pincegalériák, vagy vidéki múzeumok váltak így a festészetkedvelők számára zarándokhelyé. A képek így ikonikus módon felértékelődtek, a szentkép irányába mozdult el használatuk és befogadásuk.

Halála előtt néhány héttel ismerkedhettem meg az e kiállításon is szereplő legnagyobb mesterrel, Korniss Dezsővel. Lelkesen és fanyaran mutatta, hogy miből él. A Bizományi Áruház Vállalat bízta meg plakátkészítéssel; a plakát felépítését szigorúan megadták, középen kellett szerepelnie a vállalat emblémájának, egy Milói Vénusz sziluettnek, amelyet egy árverési kalapács keresztez. A szituáció keservesen emlékeztetett Madách Imre emberiség-költeményének, *Az ember tragédiájának* falanszter színhelyére, ahol Michelangelót széklábfaragásra kényszerítik. A mester mégis inkább derűs volt: kikísérletezett néhány olyan, a kínai kerámiából ellesett színt, bódító bikavér vöröset és tompán türkizzöldet. Ezek a hatásos monokróm lapok, amelyek szélesen keretezték az emblémát, amely teljes egészében azonos szintű sziluetté változott, felmagasztalták a nyomorúságos témát. Korniss ezért tulajdonképpen elégedett volt. (Hozzá kell tenni, hogy a plakátokat sosem ragasztották ki, a művész halála után az örökösök a szita-nyomat félig kész próbalapjait kibrakták az utcára, én találtam meg és osztottam szét barátaim között; egy bikavér színű megmaradt nekem is, és azóta is ikonikusan használom.)

Az ironikus eklekticizmus, amely e képek többségét jellemzi, valójában kétségbeesett és végiggondolt kísérlet arra, hogy oly sok hagyomány meggyalázása után, amelyet történelmünk ránk kényszerített, újra megtalálják a hagyományhoz való új és tökéletesen szabad utat. Persze az idézeteknek és utalásoknak ez a szabad bőrzéje igazából nagyon is determinált, meghatározza az az elutasító gesztus, amely úgy akarta magát kívül helyezni a történelmen, hogy megtalálja a történelem igazi értelmét, és éppen ezzel a gesztusával teremtett új korszakot a történelemben.

Ismerek fiatal festőt, akinek képein csak akkor tudtam megfejteni egy nehezen értelmezhető utalást — olyan utalást tudnillik, amely Barcsay Jenő hatására mutatott —, mikor észrevettem, hogy egy századeleji, ám frissen tisztított angol kabátban jár. A kabátot Barcsay mester örökösei dobták ki a szemétké, de ő megtalálta és megbecsülte.

Hadd hangsúlyozzam még egyszer zavaromat, amely abból fakad, hogy külföldi színtéren kell bemutatnom olyan anyagot, amely hozzám személy szerint is ezer szállal kötődik, és amelynek hogy úgy mondjam a filológiai háttérét minden magyar műértő ismeri. Ám hadd legyek mégis bizakodó: hiszen Bolzano Dél-Tirol fővárosa, Közép-Európa egyik központja, amelyet a hajszálcövesség leküzdhetetlen törvényei kötöttek össze és kötnek össze most is Magyarországgal. Hiszem azt, hogy itt igenis értik Magyarország sorsát és Magyarország művészetét. Hiszem azt is, hogy ez a külföldi megmértetés a maga kritikai visszhangjával segíteni fogja a fiatal magyar festészet önszempléletének fejlődését.

Köszönöm az olaszországi szervezőknek — elsősorban Roland Riz szenátor úrnak — ennek a kiállításnak a megrendezését. Köszönöm a magyar művészettörténészeknek is, elsősorban Néray Katalinnak, Hegyi Lórántnak és Kovácsy Mártának, akiknek a katalógusban közölt kitérő tanulmányai segítenek a megértésben. Ezzel a kiállítást — szorongó szívvel bár, de boldogan — megnyitom. (*Elhangzott a Hungarica című magyar festészeti kiállítás megnyitóján, 1992. július 3-án Bolzanóban*)

Szörényi László

Lengyel Péter: Holnapelőtt

Nincs túl jó véleménye Lengyel Péternek az elkötelezett irodalomról, keserű tapasztalatok birtokában csak kivételes esetekben tartja indokoltnak az író közéleti szerepvállalását is. Felfogása szerint az író elkötelezettsége a regénye, a műve. Legújabb, hetedik könyve most mégis két alcímet is kap: egy műfajra utaló zárójeles megnevezést: nem-regény, s közvetlen tegnapi három évszámát: 89-90-91.

Mi is hát a *Holnapelőtt*, ha nem-regény? A szövegegyüttesnek két fő rétege van. Az egyik az adott években keletkezett tárcá-esszék, világszemléleti és írói műhelyvalóságok sora, a másik a naplójegyzeteké. Mindkét rétegnek vannak nyomatékos életrajzi vonatkozásai, de míg az esszék-

ben ezek az írói lét lényegére vonatkoznak szinte mindig, addig a naplóban természet-szerűen sokkal több a hétköznapihoz kötődő feljegyzés. Ez utóbbiak viszont gyakorta olyannyira tömörítve, rejtjelezve vannak, hogy néhol talán még a személyes ismerősöknek is feloldhatatlanok. Feltehetően ez is írói cél volt: a magánélet magánügy, a hétköznapi világában sok az esetlegesség, s a lényeg nem a részletekben, hanem a részletekből összeálló, egygyérendező világban van. S ez a világ végül is regényvilággá válik most is, a szerző legközvetlenebbül vallomásos művévé, amelyben az elbeszélő önmagát állítja a középpontba, s úgy beszél három évről, hogy közben 53-ról kívánja elmondani a lényegét, s ez az ötvenhárom életév a magyarság és az emberség létét is sum-mázza valamiképpen.

Márai Sándor naplóival rokonítanám leginkább Lengyel Péter új könyvét, s nem csupán a fegyelmезetten szép miniesszék gyöngyfüzére, hanem a bennük megnyilatkozó szemlélet miatt is. A *Holnapelőtt* holnapja egy szabad polgári világ, egy civil ország, amely az egyetemes emberi értékek érvényesülését teszi lehetővé. Az a Kárpát-medencében különösen ritka csoda tehát, amely az író számára 1956-ban egyszer már megadatott életet meghatározó élményként, s amelynek lehetőségességében reménykedik, bár a jelen történéseit hol egészséges, hol elfogult türelmetlenséggel szemléli és ítéli meg, a maga eszméinek elkötelezettjeként. (*Jelenkor Kiadó*)

Vasy Géza

Németh Gábor: A semmi könyvéből

Az 1956-ban született szerző, akit saját korosztályának esztétikai közmeg-egyezése nem ok nélkül sorol a letehetségesebbek közé, beszédes című első kötetét (*Angyal és bábu*) azzal a meggyőződéssel tette közzé, hogy az „nem igazi első könyv”, sőt „a kései művek fáradtsága” érződik rajta. Az Empedoklésztől vett vendégszövegekkel tarkított, műfajilag meghatározhatatlan, igen szuggesztív textus azzal kecsegtetett, hogy a szerény tradíciókkal rendelkező magyar filozófikus próza sokat nyerhet Németh Gábor arany-

mosó technikájával, stílusában a végsőkéig szűrt, szinte csak lélegzetnyi terjedelmű epikájával. Az irodalomról, az írásról — és az életről — vallott fölfogásában már akkor benne rejtett a számvetés: meglehet, egyetlen csillanó szemcse sem marad szitájában; ami pereg, az csak homok, homok. Józsansága arra intette: vagy mint írónak kell beletörődnie e szürke eredménybe, vagy mint embernek kell elfogadnia, hogy a létezésből hiányzik az arany.

Ezek után nem meglepő, hogy másodjára *A Semmi Könyvéből* című művel jelentkezett. Oly sok mai betűtenger mellett ez csak betűkorty. Hetvenhét kis könyvoldal. S még ekként is jóval hosszabb ideális önmagánál. Németh ugyanis úgy konstruálta a villanásos, epizodikus, „lételemes” szöveget, hogy annak valójában nincsenek határai. Ebből eredően a bizonytalan történet (talán egy férfi, meg egy nő? együtt? valamit?... vagy mégsem? — *de azt nagyon konkrétan*), az atmoszférájában, technikájában és önreflexióiban élő „mese” önmagáról nem mond semmit, csak sejteti az önmaga-előttét, és gyaníttatja az önmaga-utánt. Tanulságos, de nem élvezetes próza. Biztos kéz dolgozik, ám sajna nem hoz létre semmit, csak saját biztonságát és semmis(s)égét tudatja. Vagyis megfelel a címének, csakhogy ezzel semmit sem tett. A türelmetlen olvasó literáris humbugnak is fölfoghatja e kulturált tömör szócséplést. A reménykedőbb csak a korai művek *enerváltságát* fogja érezni benne. Németh Gáborban, az íróban valami készül, de mert még távolról sincs kész vele, enerváltan ad hírt erről az átmeneti állapotról — ami után jönni fog majd a Könyv. Vagy az elhallgatás, a Csönd. (*Holnap Kiadó*)

Tarján Tamás

A bika neve: Carmen

Figyelemreméltó *Carmen* előadást rendezett Nagy Viktor Szegeden, a Dóm téren, augusztus közepére. A szín mindvégig egy bikaviadalra szánt aréna belseje, és ennek megfelelően a lehangsúlyosabb az utolsó felvonás, amelyben a torreador szerepébe lépő Don José fekete bika helyett fekete bőrű

szerelmét (Gail Gilmore alakítja) szúrja le.

Carmennek ezúttal is vesznie kell, annyira nem illik környezetébe. Körötte csupa operai alak. Persze, ebbe is sok minden befér: Tokody Ilona tiszta, erőteljes érzelmei, Mario Malagnini kissé hűvös, de biztos tudása, és az Escamillót éneklő Carlo Hartmann duci neveltségessége. Mégis, Ők mindannyian egyek az amerikai Carmen különös hangszíne, baseball-játékosi mozgása, dzsesszes ritmikája előtt. Különböznek, és Carmen mindehhez még keresi is az összeütöközést: tudja, hogy a derék Don José már foglalt, már Micaeláé, de éppen ez izgatja a tizedesben. Carment nem érdeklik az évszázados szokások, szenvedélyesen rombol, de építeni nem tud magában. Carmen halálos kór lenne a közösség testén, ha el nem távolítanák. Carment le kell mészárolni. És Don José ezt meg is teszi az ünnepelő közönség előtt.

Fáy Miklós

Szép Ernő: Kispanasz

Volt Magyarországon újságírás! Amikor a szerkesztők még piaci érdeküknél fogva szükségesnek érezték, hogy a már akkor is mindent elárasztó politika mellett szóhoz engedjék jutni, ha egy-egy rövid szösszenet erejéig is, a valódi irodalmat. Ezek az írások — Kosztolányié, Máraié, Szép Ernőé és másoké — ugyanabból a lírai indulatból sarjadtak, mint a versek, az elbeszélések, tehát az újságolvasónak ott kellett éreznie mögöttük egy pulzáló testet, egy sajátos életszemléletű személyiséget. Másrészt e szövegek stílusa, amivel önkéntelenül fölhívják magukra az érdeklődést, mércét és mértéket jelentett mindenki számára, akinek írásai ugyanabban a lapban jelentek meg.

Az *Ars scribendi* sorozatban legutóbb Szép Ernő 1924 és 1950 közt keletkezett publicisztikai írásai láttak napvilágot. Sorait olvasva ugyanaz az érzés fog el, mint amikor először talákoztam verseivel. Csodálkozom, hogy létezik ilyen ember, ennyre sérthetetlenül gyenge, ennyire rettenthetetlenül félenk. Talán az a titka, hogy minden kis rezzenésében szereti a világot, de nem vár tőle semmit. Elámul egy kis verében — ámulata mindig a szerencsétleneké —, vagy a bosnyák urakon,

akik egy kézzel is könnyedén gyúrnak maguknak cigarettát, és persze mindenekelőtt a nőkön, korra és társadalmi állásra való tekintet nélkül. De úgy teszi mindezt, akár egy utazó, akinek sosem elég a látványból. Azt hiszem, innen fakadhat jellemző iróniája is. Mindenestül része annak a polgári világnak, amely már nem szó szerinti jelentésükben érti a szavakat, és így is e formáknak, ám lelke igazából csak a szépségnek hozzáférhető.

A könyvben egyetlen szó sem esik a politikáról, holott eshetne. De felelőtlen-e az írástudó, ha még olyan fontos kérdésekhez sem szól hozzá közvetlenül, amilyenek 1924 és 1950 között többszörös tragédiába sodorták a nemzetet? Harcolnia kell-e valóban? Vagy nem állásfoglalás-e az is, mégpedig egyértelmű, ha valaki hajlama szerint azokról a kalauzlányokról ír, akiknek nyáron is meleg posztósiptkát kell viselniük, vagy a „csúnyákról”, mert „az emberi fajtanak legalább a kétharmad része nem szép, legalább egyharmada pedig csúnya, nagyon csúnya”? Nem tudom.

Mindenesetre jó Szép Ernővel körületekinteni a világban. Csodálkozva megpillantani vele a kicsiny dolgokat, és bölcs részvétet tanulni tőle a kiszolgáltatottak iránt. (*Gondolat — Nyilvánosság Klub — Századvég, 1992*)

Schein Gábor

Művelődés

Van Erdélynek egy nagymúltú és kulturális hasznosságát aligha túlértékelhető havi folyóirata: a *Művelődés*. Mindig az erdélyi magyarság művelésével foglalkozott, hasznos ismeretterjesztő írásokat és a népi művelődési mozgalmakat, az erdélyi magyar közönségek kulturális életét segítő közleményeket jelentetett meg. Ezért aztán a nyolcvanas években el kellett némulnia: a bukaresti diktatúra mind nyugtalanbbrul figyelte, hogy éppen a *Művelődés* kezdeményezésére Erdély falvaiban miként élednek fel a helyi kulturális hagyományok, miként kapnak lábra a színjátárszócsoportok, daloskörök, közművelődési egyesületek. A *Művelődés*t tehát megszüntették, nemrég azonban újjászületett. Mint a közművelődés folyóirata jelenik meg, fő-

szerkesztője Szabó Zsolt (a kiváló, két háború közötti erdélyi író: Szentimrei Jenő unokája), aki mint irodalomtörténész Benedek Elek erdélyi levelezésének három kötete kidadásával hívta fel magára a figyelmet.

A *Művelődés* ma is az erdélyi magyar közművelődés műhelye: ismeretterjesztő cikkeket közöl az erdélyi magyar irodalom és művészet hagyományairól, régi neves művelődési intézményeket: iskolákat, folyóiratokat, színházakat mutat be, népművelési tanácsokat ad, az erdélyi magyar népköltészet és népművészet gondozását végzi. A most Erdély-szerte megélnékül önkéntes művelődési mozgalmak és egyesületek, az amatőr színjátszás, a kórusmozgalom, a különféle népművészeti körök találnak lapjain hasznos írásokat, eligazításokat. Népszerűsíti az erdélyi magyar irodalom hagyományait és élő képviselőit is: nemrég Sütő András, most pedig Szabédi László munkásságáról közölt kisebb tanulmányokat, személyes valómásokat. Szívesen fedezi fel az erdélyi magyar irodalom félig-meddig elfelejtett értékeit: nemrég három folytatásban adta közre Bárd Oszkár Teleki László-drámáját; valamelyik erdélyi színháznak csak kedve támad arra, hogy egyszer bemutassa.

A *Művelődés*, amely most Kolozsvárott jelenik meg, folyamatosan és magas színvonalon végzi munkáját. Szeretném hinni, hogy ez a munka itt nálunk, Magyarországon is érdeklődést fog kelteni.

Pomogáts Béla

T. Cornell — I. Matthews: A római világ atlasza

A kereszténység világtörténelmet alakító erejének megértéséhez közelebb juthatunk, ha megismerjük azt a rendkívül sokszínű, ellentmondásokkal is terhelt világot, amelyben közénk jött a Megváltó. Ehhez segít a címben feltüntetett mű, amelynek központjában az Urbs Aeterna: Róma áll, ahonnan közel kétezer év óta páratlan erő sugárzik szét az *Oikumené*re, az emberlaktá földkerekségre. Nem véletlen, hogy e rövid figyelemfelhívás szerzője előbb latin, majd görög megjelölést használt: a római birodalom különleges ereje

éppen abban rejlett, hogy a görög és a latin világ értékeit ötvözte.

A gazdagon illusztrált könyv kitűnően érzékelteti, hogy ennek a széles lehetőségeket nyújtó birodalomnak különböző népiségű és szellemi adottságokkal rendelkező tartományait — a provinciákat — külön-külön, térképekkel és az egyes politikai és műveltségi központjaikra vonatkozó fényképekkel együtt, szemléletesen tárja az olvasó elé. A „mi tartományunk”: Pannonia is ebben az összefüggésben bemutatva válik igazán fontossá.

A szerzők gondosan kiemelik a kereszténység szerepét a birodalom átalakulásában, arra is rámutatva, hogy bizonyos ősi fogalmak, címek miként nyerhettek új értelmet a keresztény világban (jellemző példa erre — olvassuk — a *pontifex maximus* cím megtartása, amely a császár-főpap címéből Krisztus földi helytartójának rangjává vált).

Kiemelkedő érdeme a könyv magyar szerkesztőjének, hogy Szabó Miklós professzor bevonásával a munkát „magyarítani” tudta: így az eredeti — jórészt angol nyelvű műveket felsoroló bibliográfiát — magyar nyelvű szakirodalommal bővítette ki. (*Helikon*, 1991)

Kádár Zoltán

Bajor Andor: Ima az üldözőkért

Erdélyben ma alig működik a magyar könyvkiadás: a kulturális cenzúra rendszere ugyan összeomlott, de nincs papír, nincsenek korszerű nyomdák, így aztán a korábbi zsarnokság éveiben felhalmozott kéziratok bizony továbbra is a Kriterion könyvkiadó polcain vesztegelnek. Ezen a mostoha helyzeten próbál valamit segíteni néhány Svédországban élő erdélyi és magyarországi értelmiségi, aki megindította az *Erdély kövei* című könyvsorozatot. Az egykori kolozsvári író és szerkesztő, Veress Zoltán, valamint a jelenleg is kolozsvári szerkesztő Kántor Lajos gondozásában megjelenő sorozat most már második kötetét helyezi az erdélyi olvasó elé: egy irodalmi antológia után a nemrég elhunyt Bajor Andor *Ima az üldözőkért* című prózai kötetét.

Bajor Andor az erdélyi magyar irodalom eredeti tehetségű szatirikusaként is-

mert. Írásaiban, a most közöltekben is, a közéletben és az emberi együttélésben tapasztalt visszasságokat, torzulásokat leplezte le. A látszat és a valóság rejtett ellentmondására hívta fel a figyelmet, szeretett a jelenségek mögé nézni, hogy rámutasson azokra a képtelenségekre, amelyek oly bőségesen voltak tapasztalhatók a zsarnoki uralom évtizedeiben. A látszat és a valóság groteszk viszonyát fonák történetek és ironikus paradoxonok görbe tükrében érzékeltette, ezzel ő maga is a most már nagy hagyományú, hiszen a lengyel Mrozek, a cseh Hrabal, a román Sorescu vagy a magyar Örkény István írásait fölmutató, úgynevezett „közép-európai” groteszk irodalom rendjéhez tartozott. Ilyen abszurd és groteszk írás a most közreadott kötetben *Az Ezeremester* című elbeszélés (az író utolsó, már befejezetlen munkája) vagy a *Ceausescu elvtárs esztétikai nézetei* című politikai szatíra.

E groteszk és ironikus történetek mögöttes tereben mindig a természetes emberi józanság és mérték érvényesül: ez a józanság értékmérő szerepet kap. Bajor Andor igazi hőse a névtelen kisember vagy a gyermek: a harnis tekintélyekkel, az elvadult hatalommal, az önző képmutatással szemben ők képviselik a humánus értékeket, egyszerűen az ő alakjukat világítja meg a szatíra-író rejtett lírája, emberszeretete.

Pomogáts Béla

Takács Zsuzsa: Viszonyok könyve

Játék, persze játék. Az élet s a halál kettős játéka, az idegenként való lét kísérletei emlékezés és feledés közt, hogy utat találjon a másikhoz, a társhoz, vagy legalább pontos mondatokban tudjon írni — verset — a kudarcról. Szenvedélyes dokumentáló hajlam munkál itt, ami az elviselhetőség és az elviselhetetlenség határán valószínűleg az egyetlen értelmes viszonyulási mód önmagunkhoz. Mert bár a mindig fölmerülő kérdés: „helyesen éltem-e?” másokhoz való kapcsolatunkban jelenik meg, a szerelemben, a holtak látogatásában, ám a megalkuvásra képtelen számvetés mégis egyszemélyes művelet, ahol nincs már több kibúvó. Hiszen a tét maga a teljesség — az idő, a viszonyoké —, tudva tudván, hogy befejezettség, végérvényesség csak

fenntartásokkal létezik: a vers valahol véget ér, s az utolsó szó metszi a halált.

Takács Zsuzsa rímtelen tercínái, szonettjei és hosszabb prózaversei ugyanakkor szerencsésen kimódolatlanok, érdekesek, azaz igényes megformáltságukban is mindenkor tetten érhető az alkalom, a kiváltó léthelyzet, s ez így együtt csodálatra méltó erény. Mert e szövegek befogadói hatásukban is az egész emberre számítanak, s ahogy újra meg újra elolvassuk, megéljük őket, éreznünk kell, örvényszerűen magukhoz húznak, tudatilag és érzelmileg egyaránt igénybe vesznek. Nem állom meg, hogy végezetül ne idézzek néhány sort a kötet talán legszebb verséből, az *Anima* címűből:

*„Ha marad időtök, ha van szavatok rám is,
ha szemeteket a képzelt Úrra fölemelitek,
ha képzelt szemeteket le tudjátok húynyi
ennyi fényesség előtt,
ha elvakít titeket ami nekem nem látszik,
folyamodjatok értem.”*

Elmélyült, tiszta fogalmazásával jelenkori költészetünk mértékadó eseménye ez a könyv. (Jelenkor, 1992)

Schein Gábor

Gáti Kovács István — Füzesi Zsuzsa: Színes versek

Színük van a szavaknak, az egyik kék, a másik barna inkább, s mikor fogalmi jelentésükkel nem vagyunk még tisztában, éppen ez a szín, sajátos hangulat kölcsönöz nekik egyéniséget. Így nevezi el a gyermek az addig névtelen dolgokat, a szavak hangzásával igyekezik utánozni azt az érzetet, amit a dolgok ébresztenek benne.

De talán színük van a verseknek is. A gyermek számára mindenképpen, ahogy a felolvasott szöveg pillája alatt rögtön képpé válik, képsorrá, eleven képzeletté, s akkor már ő maga színezi, költi tovább: belép az irodalom álmokkal rokon világába.

Gyermekkönyvekről e hasábokon ritkán szoktunk írni. Holott a könyvekben találkozottunk először mindnyájan a lért szóval, egy a világnál sokszor izgalmasabb „kitalált valósággal”, s e könyvek emléke is vezetett tovább bennünket egyre messzebb a betűvel kifejezhető és megalkotható lét örvényein.

A magyar irodalom utolsó évtizedeinek egyik sajátos ténye, hogy legjobb költőink kényszerűségből ugyan, de nyilván kedvvel olyan csodálatos gyermekirodalmat hoztak létre, amely még évtizedekig szolgálhat altató olvasmányul a kisgyerek mellett, hisz ki nem tudná folytatni: „Bóbita, bóbita...” Ám a szorítás elmúltával, illetve néhány szerző halálával bizonyosan ritkultak az ilyen emlékezetes versek, könyvek, és a kiadók is inkább a régi sikereket nyomják újra. Gáti Kovács István színes versei ezért különösen örömteliek, mert ő — a nagy elődök nyomán járva — nem üres, gügyögőre fogott szövegeket készít gyermekvers gyanánt, hanem felnőtteknek is fejtörést okozó tartalmakat képes kifejezni a gyermeki képzeletnek megfelelően, s mindezt jól mondható, tiszta ritmikával. A versek mellett pedig egyenrangú alkotásként szerepelnek Füzesi Zsuzsa illusztráló rajzai, kiegészítve egymást, melyekkel a szép kivitelű könyv szívesen forgatott társa lehet gyermekeinknek. (*General Press Kiadó* 1992)

Schein Gábor

Szent István és Európa

Megjelent II. János Pál pápa első magyarországi apostoli látogatása alkalmából a *Sanctus Stephanus et Európa, Szent István és Európa* című tanulmánykötet. A kötet aktualitását az adja, amint azt a szerkesztő, Hamza Gábor bevezető írásában is kiemeli, hogy Magyarországnak a nyugati világba való integrálódási törekvései nem újkeletűek, hanem ezek a folyamatok már első királyunk államalapító és egyházszervező tevékenységével megkezdődtek, és az ország történelmében mindig is érzékelhetők voltak.

A kiadvány alapját az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1988. november 30-án megrendezett tudományos emlékülésen elhangzott előadások kibővített szövegei képezik. A magyar nyelven közzétett tanulmányokat — Hamza Gábor professzor elemzésének kivételével, melyet a kötet teljes terjedelmében franciául is közöl — minden esetben francia nyelvű rezümék követik; mindez, valamint az Öszentségéhez írt latin nyelvű ajánlás és a kötetben Angel Sánchez de la Torre spa-

nyol nyelven publikált műve nemcsak gesztus a jelenkor Európájának, hanem jelzi számunkra azt is, hogy a már fentebb említett integrálódási folyamatok tudományos körökben is új irányt vettek.

Az első tanulmányt a szerkesztő tollából olvashatjuk *Szent István törvényei és Európa* címmel, melyben a szerző mindenek előtt arra a kor sajátos viszonyaiból fakadó tényre mutat rá, hogy a világi főhatalom (imperium) és az egyházi főhatalom (sacerdotium) egymástól nem választható el.

Erdő Péter professzor *A szentistváni egyházszervezés és Európa* címmel írt munkájában mindenek előtt arra mutat rá, hogy első királyunk egyházszervező tevékenysége miként illeszthető be a középkori gondolkodásmód, teológia eszmerendszerébe.

A szerző rámutat többek között arra, hogy az egyház és az állam összefonódása a karoling kor felfogásának megfelelően nem egyedülálló jelenség. Ennek szimbóluma a királyi kápolna volt, amit a kápolna vezetője (archicapellanus) irányított. Ebből a tisztségből alakult ki a későbbi kancellári intézmény, mely funkciót Magyarországon az esztergomi érsek töltötte be.

Angel Sánchez de la Torre madridi professzor a korona szimbolikájáról ír. A Szent Istvánról szóló legendákat elemzi tanulmányában Kállay István. A kor vallási mozgalmainak ismertetése után emlékeztet arra, hogy Géza fejedelem csak Bizánc ostroma után fordul a nyugati kereszténységhez.

Bertényi Iván tollából olvashatjuk a *Szent István és a heraldika* című tanulmányt. A szerző hangsúlyozza, hogy Európa jónéhány országának heraldikájában megjelenik a kereszténységet elterjesztő, vagy valamely más cselekedetéért szentté avatott uralkodója.

Sz. Jónás Ilona elemzésének tárgya az a kép, mely a többi, elsősorban szomszéd államokban államalapító királyunkról élt. A környező államok részére a kereszténység felvételével a magyarok megszűntek potenciális ellenségek lenni. A kalandozások korát a békés egymás mellett élés, a politikai és gazdasági kapcsolatok bővülésének kora váltotta fel. Tóth Endre régészeti kutatások eredményeit ismertetve ad betekintést a kelet-dunántúli Valéria tartomány keresztény kultúrájának hétköznapijaiba. (*Művelődési és Közoktatási Minisztérium* 1991)

Kovács László